

Çingiz AYTMAOV

(Əvvəli ötən sayımızda)

Bəlkə belə danışmaqla tələsmişdi? Nəyisə gizlətmək məqsədi yox idi, içindən gələnini deməmişdi. Sadəcə məktub mövzusunun dəyişdirilmək istəmişdi. Həqiqətən də həm öz yerinə, həm də Totoyun yerinə utanmışdı. Mirzəqul başqa heç nə demədi. Ancaq diqqətli, qərribə və sərt baxışlarla Səidəyə baxdı, sanki razılaşmışdı. Sonra atına minib oradan uzaqlaşdı.

Səidə gün boyu Totoya kömək etdi və bu ona daxilən sevinc bəxş edirdi. Çoxdandır ki, özündə bu qədər güc tapmamış, ruhu bu qədər canlanmamışdı. O gün insanların hər işi görmək istədiyi və işlərinə inanılmaz dərəcədə sürətlə gördüyü gün idi. Totoyun ona köməkdən daha çox mane olan uşaqlarına da əsəbləşmiş, çox yaxşı davranırdı. Hətta içindən gülmək, mahnı oxumaq gəlirdi. Lakin Mirzəqulun ona qərribə baxışlarını xatırlayanda ürəyi sıxılır, qolları yanına düşürdü...

“Niyə elə baxdı mənə? Deməli nədənsə şübhələnib? Yoxsa mənə elə gəlir?”

Və belə oldu: Səidə hər dəfə Mirzəqulu görəndə narahat olur, qorxu basırdı. Hər dəfə gözləyirdi ki, o soruşacaq: “Sənin İsmayılın hardadı? Onu harda gizlədirsen?...” - Və ürəyi elə bərk döyünürdü ki, Mirzəqulun bunu eşitməsindən qorxurdu.

Mirzəqul gedəndən sonra evə qaçar, titrək əlləri ilə vedrədən soyuq suyu sinəsinə dağıda-dağıda içərdi. Dözülməz susuzluğu belə aradan qaldırır, ağı başına gəlirdi. “Yox, o bilmir!” - özünü əmin edirdi. - Əgər bir şey öyrənmək, məni yoxlamaq üçün gəlsəydi, bunu mən başa düşməzdim? O sadəcə hal-əhvalımızı soruşdu və getdi. Birdən şübhələnsə?... Hər şeyə rəğmənlər mənədən heç nə öyrənmə bilməyəcək. Mən dəfə çalışsın. İsmayılı heç vaxt ələ vermərəm! Başqaları göz yaşını içində Allaha yalvarırlar: tək ərli yaşasın, sağ geri qayıtsın! Məgər mənim ərim mənə üçün qiymətli deyil? Məgər mən Allaha oğlumun xoşbəxtliyi üçün ərimin gəlməyini dua etmədim? Allah İsmayılı mənə qayıtardı ki, mən özüm onu qoruyum...”

İndi qışın ən şiddətli dövrü - Çildə (qışın ən şiddətli dövrü) buzlu, sərt şaxtalarla gəlmişdi. Həftə boyu qar dayanmış və külək qarın təpələr qururdu.

Aul kimsəsiz idi. Büzülüb səssizliyə qapanmış, öz içinə gömülmüşdü. Torpaq bacalardan yüksələn dumanlardan başqa çölə heç bir şey, heç kim çıxa bilmirdi. Bacaların və bacalardan qalxan dumanın üstündə və uzaqda görünən dağların zirvələri sərt soyuğa səssizcə baxırdı.

Yaşamaq gündən-günə çətinləşirdi.

Toyuqlar evə bitişik soyuq hində bir-birlərinə qışılır və çölə çıxmağa onlar da cəsarət etmirdi. Yarı qapalı ağı kirpiklərinin altında gözlərini qırpır, kədərli-kədərli insana baxırdılar. Kaş onlara yem verən olsaydı! Amma necə? Sobanın arxasındakı səkidə, öz əlilə toxuduğu çuvalın içində qarğıdalı var idi. Səidə çuvalın hər gün kiçildiyini, qarğıdalının azaldığını görürdü. Gözlərinin önündə sanki öz-özünə çuval kiçilirdi. Birtəhər keçinmək üçün payızdan bəri qarğıdalını dəyirmanına da apar-

mırdı. Çünki üyütməyin əvəzində qarğıdalının bir hissəsini alırdılar. Ona görə də evdə, əl dəyirmanında qarğıdalını üyüdüdü. Ona görə də bəzi gecələr yuxusuz qalırdı. Gündüzlər axşama qədər işləyir, gecələr də əl dəyirmanının başına keçərdi. Dəyirmanı tənqənfəs fırladarkən qolu yerindən çıxacaq qədər yorular, ovuqları alov kimi yanardı. Belədən ağrılar qopsa, gözləri qaralsa da, fırlatmağa davam edərdi. Ertəsi gün ərinə yemək aparmalı idi. Qarğıdalı ununun bir hissəsini uşağının yeməyi üçün ayırırdı, qalanını isə İsmayılı çörək bişirirdi. Qoca qaymana ilə özü isə qırıqları ilə yetinirdi. Özlərinə qarğıdalı unundan sup bişirirdilər. Belə olanda toyuqlara nə versin? Birə yaza qədər dözsəydilər...

Səidə toyuqları yazda oğluna yumurta yedirə bilməsi üçün bəsləmək istəyirdi, amma görünür düz hesablamamışdı. Ət yox idi. İsmayıl evə gələndə toyuq kəsirdilər. Bir neçə böyük heyvanları olsaydı onda ərinə yaxşıca

ÜZ - ÜZƏ

Povest

ət yedirdirdi. Necə də yaxşı olardı! Evdə yeməli nə varıydısa, nə tapırdısa İsmayıl üçün saxlayırdı. “Biz necə olsa yaşayırıq. Su ilə keçinirik”, - yaşlı qaymanasına deyirdi, hansı ki, o deməyə belə, oğlu üçün hər şeyi qurban verməyə hazır idi. Amma yenə də əri evə gələndə utanır, kədərlənir, ürəyi parçalanırdı.

Şaxtalı gecələrdə İsmayıl qapının çölündə, əsgər geyiminin üzərinə keçirdiyi çox köhnə, çirk içində geyimdə görünürdü. Avaralar kimi başını şalla yaxşıca bağlayırdı. Bir az qızındıqdan sonra İsmayılın vücudundan ürəpədi qoxu yayılırdı. Səidə onun köynəyini ocağın üzərinə tutaraq bitlərini təmizləyərkən təəssüf hissi ilə düşünürdü: “Belə dəhşətli soyuqda halın necə olacaq? Evdə olsaydın paltarına toz qondurmazdım!” İsmayıl ocağın başında bardaş qurub səssizcə oturur, vəhşiləşən baxışlarında donuq, amma qorxunc bir parıltı sezilirdi. Soyuyqdan İsmayılın üzü sərtləşmişdi.

Səidə başa düşürdü: onun üçün çətinidir; ona nəvəsi göstərməyə, söhbətləri ilə onu əyləndirməyə çalışırdı. Öz-özünə deyirdi: ər-ərvad yaxşı günlərdə olduğu kimi pis günlərdə də birlikdə olmalıdırlar. Nə qədər çətin olsa belə, qatlanacam. Önəmli olan İsmayılın xilas olmasıdır. Əlbəttə, bir gün qurtulacaq, o vaxta qədər mən hər şeyi edər, hər şeyə qatlanaram.

İki gün əvvəl Səidə bütün anbarındakı işindən geri qayıdanda Mirzəqul körpünün üstündə ona çatdı:

-Dayan, Səidə! -onu çağırırdı.

Səidə ən pis ehtimalı fikirləşərək və qorxu içində dayandı. Titrəyərkən dodaqlarını göstərməmək üçün üzünü şalı ilə örtmüşdü. Mirzəqul yaxınlaşdı və onun üzünə baxdı. “Öyrənib! - Səidə dəhşətə gəldi. Bu doğrudur? Nəyi çəkişdirirsən? De görüm!” -deyə bağırmaq istədi. Belə darıxdırıcı və sakit şəkildə Mirzəqul ona baxırdı.

Mirzəqulun baxışları ürəyinə ox kimi sancıldı. Onu əzirdi. Mirzəqul dedi:

-Səidə, qohum olaraq səni bir məsələ ilə bağlı xəbərdar etmək istəyirəm, - o danışdı.

Nə barədə? -Səidə soruşdu. Öz səsinə özü eşitmirdi.

-Sənə nə olub? -Mirzəqul qadını qorxutduğu üçün xəcalət çəkdi. Ərindən uzun müddətdir ki, məktub almayan qadının ağına kim bilir nələr gələ bilirdi. -Narahat olma, qorxulması bir şey yoxdur... Sadəcə sənə demək istəyirəm ki, sabah cəbhədəkilərin ailələrinə bir az taxıl paylayacağıq... Amma hamı siyahıya düşməyib. Səidə, siyahıda sən də adın yoxdu. Yəqin məni başa düşsən, inciməzsən. Uşaqları çox olan ailələrə, məsələn Totoyun ailəsi kimi olanlara beş ya da on kilo buğda verəcəyik... Sabah narazılıq etməyin. Hamıya paylamalıydıq, bunu bilirəm. Amma yoxdur axı.

Səidə özünü ağır yükəndən xilas olmuş kimi hiss etdi.

-Nə edək, yoxdursa - yoxdur! -Özünü toparlayaraq cavab verdi. “Mənə lazım deyil. Totoyun vəziyyətində olanlara verin, mən başımın çarəsinə baxaram” - demək istəyirdi amma buna cəsarət etmədi, susdu.

Mirzəqul onun bu hərəkətini başqa cür başa düşdü.

-Qətiyyətlə səhv başa düşmə, - sanki özünə haqq qazandırmaq üçün dedi. -Növbəti dəfə sənə də verərik... Mütəlləq... Bunu mən söz verirəm... Evdəki qocaya da de ki, narahat olmasın. Deməsin ki, Mirzəqul bizim tayfadan

dı...”

Beynində hər şey bir-birinə qarışmış, ayağının buzlara toxunarkən çıxan səs sanki beynindən gəlirdi. Evə gələndə qədər bir neçə dəfə dönüb baxdı. O, vəziyyətini heç kimə göstərməmək üçün üzünü şalı ilə örtmüşdü.

Dünən aul qara xəbərlə çalxaladı. Tütün anbarında bir-birilə pıçıldayan qadınlar Totoy belində bütün çuvalı ilə yanlarından keçəndə susdular, onlar göz yaşını tökdülər. Onlardan biri, üzü şal ilə örtülmüş və üzündən dırnaq izləri hələ getməmiş qadın özünü saxlaya bilməyib hönkür-hönkür ağlamağa başladı:

-Yazıq yetimlər! Qoy sizin dağlarımız almanların başına uçuşsun!...

Kənd soveti Baydalının Stalinqrada ətrafında öldüyünü xəbər verməyə gəlmişdi.

Son zamanlar aulun hər tərəfində kişilərin ağırlıq yas yalvarışları eşidilirdi: Boorumoy! Boorumoy! Boorumoy!.. (canım, ciyərim oy!) - Bir tərəfdən digər tərəfə yellənərək qışqırırdılar. Kütlənin arasındakı arabalardan qadınların hayqırıtları onlara sanki cavab olurdu. Onlar qapının arxasında arxa-arkaya oturaq üzlərini qanadına qədər dırnaqlayırdı və ağı söyləyirdilər:

Sənin zirehin gümüşdəndi

Bir aslan kimi güclü idin,

Zirehin boş divarda asılmış,

Qara şal mənə başımda

Oğlun düşmənləri məhv edəcək!

O-o-o-ya, e-e-ey-i!

Gecə yarısına qədər, səsləri yorğunluqdan kəsilənə qədər qırğız qadınları mühəribədə ölənlər üçün beləcə ağlaşırdılar. Hər dəfə, nə vaxt ki, hər kəs aulda ölənin insanın evində toplaşanda Səidəni qorxu basırdı. Özü də bilmədən qadınların arxasında gizlənirdi. Belə kədərli günlərdə o, dağda hər hansı insan olmayan yerə qaçmaq, orada təklikdə ağlamaq istəyirdi.

İndi isə növbə Totoya gəlmişdi. İnsanların onun evinin qarşısına toplanacaq, o da öz növbəsində özünü döyə-döyə, üz-gözünü dırnaqlayıb ağlayacaq, kiçik uşaqları böyük adamlar kimi saçlarını yolacaq, aula çıxıb dirəklərə söykənərək gələn adamları qarşılayacaq və “Atam oy, ezil kayran, atam oy!” - deyə özlərini döyəcəkdilər. Yazıq Totoy başına gələn faciəni hələ bilmirdi. Mirzəqul xəbərini verilməsini gecikdirmişdi. Qırğızlarda adət belə idi ki, bu cür xəbərləri dərhal demirdilər. Ölüm hadisəsinin bildirilmə vaxtını ağsaqqallar qərarlaşdırırdı. Ölümə bağlı rəsmi bildirişdən başqa polkun komandiri polkovnik də məktub göndərmişdi.

O yazırdı ki, qoşun hücumu keçmiş amma Volqa çayı ilə minalanmış ərazi arasında sıxılıb qalmışdı. Düşmənin mövqeləri minalı ərazinin arxasında yamış. Çıxılmaz vəziyyət olub. Əsgərlər pulemyot atəşləri ilə vurulub öldürülür, amma heç kim minalı sahəyə girməyə cəsarət etmirdi. Bu vaxt Baydalı öndə çıxmış, minaları partlatmışdı. Beləcə açılan keçiddən keçib düşmənin üzərinə hücumu keçib mövqeyi ələ almışdılar.

Mirzəqulun evində toplanan ağsaqqallar məktuba qulaq asdıqdan sonra kəndlərinin övladı kimi Baydalının xatirəsini yad etmək üçün uzun müddət susdular... Bu müddətdə səssizcə dua oxunurdu...

(Davamı olacaq)

Tərcümə edən:
Mehman HƏSƏN

AMEA-nın Nizami adına
Ədəbiyyat İnstitutunun
əməkdaşı

